A tehetség kibontakozása

Dr. Tóth László

Tehetség, 18 **(1), 3-4. (2010)**

Ma már egyetlen szakember sem fogadja el azt, hogy a tehetség kibontakozása bizonyos tesztekben elért pontszám alapján megjósolható. A tesztpontszámok ugyanis csak a mérés során talált állapotot tükrözik. Természetesen a tesztpontszámok is fontosak, hiszen adalékként szolgálnak a tehetség azonosításához, de témánk szempontjából fontosabb, hogy a képességek idővel fejlődhetnek. Pedagógusok a megmondhatói annak, hogy egyes tanulók az iskolai évek alatt szokatlanul jó képességekről tesznek tanúbizonyságot például a zene, matematika, természettudomány, számítástechnika, írás vagy éppen valamilyen sportág területén. Sokan – észrevéve az e területeken megnyilvánuló tehetséget – úgy vélik, hogy a specifikus tehetség veleszületett jellemző, vagyis adottság, ennél fogva magától ki fog bontakozni. A kutatások azonban arra mutatnak rá, hogy a tehetség kibontakozásában jóval nagyobb szerepe van a gyakorlásnak, mint ahogy azt sokan vélik. Az 1. ábrán látható modell azt mutatja be, milyen szerepet játszik a tapasztalat és a gyakorlás a tehetség kibontakozásában (O'Donnell, Reeve, Smith, 2009).

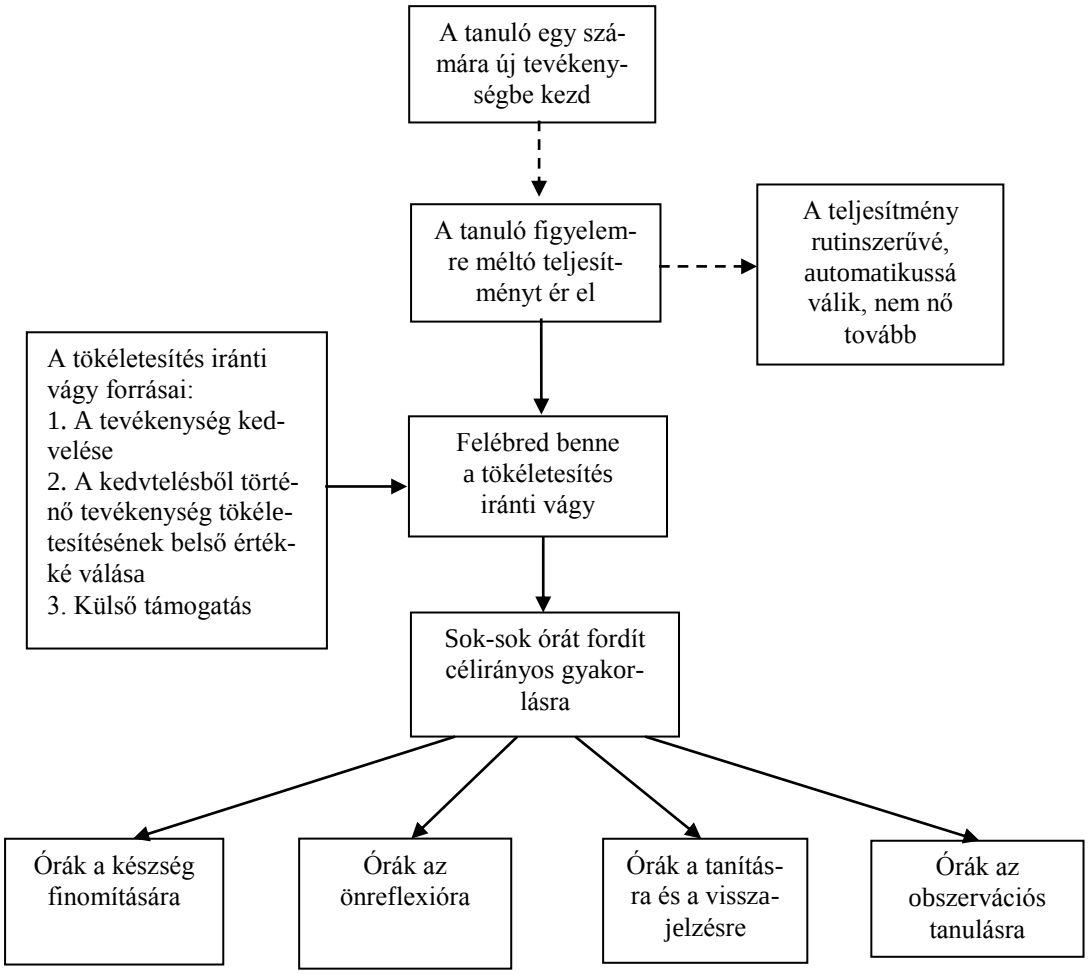

1. ábra. A tehetség kibontakozásában közreműködő tényezők

Amint az ábra tetején látható, az iskolai tanterv a tanulótól új és új tevékenységeket követel, például meg kell tanulni a szépírást, az írásbeli szövegalkotást, a számítógéppel való munkát és így tovább. Aki egy adott területen tehetséges, legtöbbször a többieknél hamarabb eljut egy olyan szintre, amire a tantervi követelményekhez viszonyítva azt lehet mondani, hogy „több mint elegendő”. Ezután a teljesítménye rutinszerűvé válik, további javulást alig mutat, vagyis a tanulónak az adott területen való tehetsége megreked. Például a tanuló azt gondolja, hogy az írásának külalakja tetszetős, minek fektessen több energiát abba, hogy még szebben írjon. Az események ilyen módon való alakulását az ábra szaggatott vonallal jelzi. Olykor azonban a tanuló úgy is dönthet, hogy ezzel nem elégszik meg, tovább akarja fejleszteni az adott területen mutatott képességét.

Az ábra bal oldalán látható keretben három olyan ösztönzőt láthatunk, ami a tehetsége kibontakoztatására készteti a tanulót: (1) kedvét leli abban, amit csinál, (2) értékes dolognak tartja az addig kedvtelésből kialakított készségének továbbfejlesztését, (3) külső támogatás. A kedvtelésből végzett tevékenység akkor állandósul, amikor egy feladat végrehajtása optimális élményt nyújt a számára, például el tud játszani egy nehezebb zongoraművet, és ez örömmel

tölti el. A belső értékké válást az jelzi, amikor a tanuló azért akarja például a fogalmazási készségét tökéletesíteni, hogy jobban tudjon írni, nem pedig azért, hogy jobb érdemjegyet kapjon. A külső támogatás a források hozzáférésének biztosítását, valamint a társas támogatást, mint például a tanár részéről való biztatást jelenti.

A célirányos gyakorlás szerepe

A tökéletesítés iránti vágy felébredése természetesen önmagában nem elég, e vágy realizálásához sok-sok órás célirányos gyakorlás szükséges. A célirányos gyakorlás olyan tevékenység, aminek a fő célja, hogy a tanuló egyre magasabb szintre fejlessze az adott területen meglévő képességét. Nem célirányos a gyakorlás akkor, ha valaki például többet zongorázik. Célirányos gyakorlásról akkor beszélünk, ha a tanuló a megtanulandó zongoradarab egy-egy elemét kigyakorolja, például készségszinten megtanulja az adott elemnél alkalmazandó ujjrendet. Az ábra alján lévő négy szövegdoboz azt mutatja, hogy mit csinál a tanuló a célirányos gyakorlás során. Rengeteg órát tölt azzal, hogy finomítsa a készségét. Ezen órák alatt a tanuló minden erejét arra összpontosítja, hogy a feladat azon elemeit, amiket még nem tud tökéletesen végrehajtani, a tökéletességig csiszolja. Sok órát kell fordítani az önmagára reflektálásra is. Ezen „gondolkodási idő" alatt a tanuló mentálisan szimulálja, hogy mit tehetne a technikája tökéletesítése érdekében. Mentálisan összehasonlítja az aktuális teljesítményét az ideális előadásmóddal, és megpróbálja kitalálni, hogyan hidalhatná át a kettő közötti különbséget. A célirányos gyakorlásra fordított órák egy további részét a tanítás és a visszajelzés adja. Ahhoz ugyanis, hogy valaki megtanulja, hogyan kivitelezze azt, amit jelenleg nem tud, egy hozzáértő személy útmutatása és visszajelzése szükséges. Végül sok óra fordítódik arra, hogy a tanuló megfigyeli a jól felkészült előadók teljesítményét. Ezen obszervációs tanulás ideje alatt a tanulónak alkalma nyílik a művészi szintű előadás közvetlen megfigyelésére, s az így szerzett új információ útmutatást jelent a számára, hogy a gyakorlás során mire összpontosítson.

A fentieket Ericsson, Krampe és Tesch-Romer (1993) kutatási eredményeivel illusztráljuk. A szerzők amatőr és profi szinten zongorázókat hasonlítottak össze. Azt találták, hogy az amatőrök 16 éves korukig heti 3 órát gyakoroltak, míg a profi szinten zongorázók 8 éves korukig heti 5 órát, 14 éves korukig heti 12 órát, 18 éves korukig heti 23 órát gyakoroltak. Joggal feltételezhető, hogy a gyakorlásra fordított rengeteg óra volt az, ami a tehetség kibontakozását elősegítette.

Az erőfeszítés haszna

Miképpen megy végbe az, hogy a célirányos gyakorlás következtében olyan jelentős különbség jön létre adott tanuló és mások között, hogy a pedagógusok számára minden kétséget kizáróvá válik a tanuló tehetsége? A célirányos gyakorlás megváltoztatja a tanuló kognitív képességeit és testi működését. Például egy kezdő sakkozó felméri a figurák állását, mérlegeli öt-hat lehetséges lépés előnyeit, aztán kiválasztja a legjobbnak tűnőt, és lép. Egy gyakorlott sakkozó viszont temérdek lejátszott sakkparti sémáját tartja fejben – köszönhetően a sok-sok órás célirányos gyakorlásnak. Így amikor ránéz a táblára, igen gyorsan felfedez 40–50 lehetőséget, értékelni tudja mindegyik következményét, kiválaszt 5-6 igazán jónak tűnő lépést, majd ezeket újra értékeli, és a legjobbat lépi. Lényegében ugyanezen a történéssoron megy keresztül egy kezdő és egy tapasztalt tanár, amikor arról kell dönteni, hogy a tanórán egy adott szituációban mi legyen a következő lépés.

A célirányos gyakorlás megváltoztatja a test működését is: a zongorázó egyén sajátos izomműködési mintázatokat fejleszt ki, mint például ujjmenet előre és vissza, a futamok végrehajtásához szükséges gyors izommozgások, a billentyűk leütésének ereje vagy éppen puhasága, a lábizmok működésének átszervezése és így tovább. Ezen kognitív és testi eszközök kidolgozása révén válik a tehetség kiválósággá.

Korai tehetség és kibontakozott tehetség

Mint korábban említettük, az iskolába bekerülő diákok különböző területeken eléggé eltérő képességeket mutathatnak. Kinek a matematikához van jobb érzéke, kinek a zenéhez, kinek a fogalmazáshoz, kinek valamilyen sportághoz és így tovább. Még mielőtt hozzákezdenének a célirányos gyakorláshoz, a természetes tehetségük alapján már valószínűsíthető, hogy adott területen igen magas teljesítményre lehetnek képesek. Ahogy azonban a célirányos gyakorlásra fordított órák száma növekszik, ez a tényező teszi egyre inkább bejósolhatóvá a jövőbeni teljesítményt, a veleszületett érzék predikciós szerepe pedig csökken. Világos, hogy a veleszületett érzék önmagában csak az alapot adja, a tehetség kibontakozásához a célirányos gyakorláson keresztül vezet az út, ennek híján a tehetség nem lesz más, mint nem realizálódó ígéret.

A tehetség kibontakozása végeredményben három fázison megy keresztül. Az első fázisban a jó képességűnek született tanuló csak a szárnyait próbálgatja. Különösebb erőfeszítés nélkül is jól teljesít, olykor messze jobban, mint a többiek. Az adott területen való jó teljesítményt játéknak fogja fel, különösebb biztatásra, motiválásra nincs szüksége. Van, aki verseket ír, mert ez szórakoztatja, mást örömmel tölt el, hogy mindenkinél távolabbra tud ugrani és így tovább. A második fázisba a tanuló akkor lép be, amikor azt a képességét, amiben jó, tökéletesíteni akarja, és ehhez felvállalja a célirányos gyakorlást. A célirányos gyakorlás intenzív koncentrálást, komoly erőfeszítést, motivációt, és számos dologról való lemondást igényel, ami probléma lehet. Cserébe viszont a tanuló folyamatosan tapasztalja, hogy a képessége mind erőteljesebben fejlődik. A harmadik fázisba az egyén akkor lép át, amikor úgy dönt, hogy lehorgonyoz az adott területnél, elkötelezi magát mellette. A célirányos gyakorlás folytatódik, de ezt már az elköteleződés vezérli. E fázisokon keresztül válik a tehetséget mutató gyermekből olyan felnőtt, aki kiváló mestere az általa művelt területnek.

Az előbbiekben felvázolt fejlődésmenet egyúttal a pedagógusok szerepére is rávilágít. Az első fázisban nem igazán fejlesztő munkára van szükség, mint inkább a tehetségre való felfigyelésre, a tehetség azonosítására, iránymutatásra, s arra biztatásra, hogy a tanuló ne elégedjen meg azzal, amire játszva képes, hanem kezdjen intenzív gyakorlásba. Az igazi fejlesztés a második fázisban veszi kezdetét, hiszen a célirányos gyakorláshoz extra és folyamatos oktatásra, visszajelzésre, motiválásra, kitartásra buzdításra, versenyekre való felkészítésre, eszközök biztosítására, továbbá a szülők partnerségének megnyerésére van szükség, hogy a tanuló mindenféle vonatkozásban megkapja mindazt, ami a tehetsége kifutásához szükséges.

Összességében az mondható, hogy a tehetség realizálása nem csupán veleszületett hajlam, érzék kérdése, sokkal inkább azon múlik, hogy ez a jellemző mennyire párosul kitartó célirányos gyakorlással, a képesség tökéletesítésére való motiváltsággal és bátorítással.

Felhasznált irodalom

Ericsson, K. A., Krampe, R. T., Tesch-Romer, C. (1993): The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review, 100,* 363–406.

O'Donnell, A. M., Reeve, J., Smith, J. K. (2009): *Educational psychology.* New York: John Wiley & Sons.

A szerző egyetemi docens, a Debreceni Egyetem Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékének vezetője.